

ŽENSKA ČAST V ISTRSKIH MESTIH (TRST, KOPER, IZOLA, PIRAN, 14. - 15. STOLETJE)

Darja MIHELIC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4

IZVLEČEK

Prispevek uvodoma govori o pomenu besede čast s posebnim poudarkom na pomenskih tančinah besede v zvezi z ženo. Nato je predstavljenih nekaj vidikov pojma ženske časti v izbranih srednjeveških istrskih mestih. Sledi razmislek o tem, od česa je bila odvisna ženska čast. Pri tem je izpostavljena lastno, subjektivno (ne)častno obnašanje žene in njen način življenja na eni strani ter objektivni (ne)sposiljivi odnos in ravnanje okolja do nje na drugi. Sklepna spoznanja omogočajo zaključek, da je pravila glede tega, kaj je zanjo častno in kaj ne, ženi postavljali moški.

Ključne besede: etika, čast, žena, Istra, srednji vek, pravna zgodovina

Najprej nekaj pojasnil k razporedu vsebine prispevka: Uvodoma je govor o pomenu besede čast s posebnim poudarkom na pomenskih odtenkih besede v zvezi z ženo.¹ Nato je predstavljenih nekaj vidikov pojma ženske časti v izbranih srednjeveških istrskih mestih. Sledi razmislek o tem, od česa je bila odvisna ženska čast. Pri tem je izpostavljeno lastno, subjektivno (ne)častno obnašanje žene in njen način življenja na eni strani ter objektivni (ne)sposiljivi odnos in ravnanje okolja do nje na drugi. Sklepna spoznanja omogočajo zaključek, da je pravila glede tega, kaj je zanjo častno in kaj ne, ženi postavljali moški.

Beseda čast v slovarjih različnih jezikov (latinskega, italijanskega, francoskega, angleškega, nemškega in slovenskega) nima povsem enotnega pomena, čeprav v razlagah moremo najti nekaj skupnih točk. Pri vseh tolmačenjih gre za javni ugled, za sloves dostojnega vedenja in osebnega značaja. Nekateri slovarji posebej omenjajo čast v zvezi z ženo; razlage so dokaj skladne: *chastity, purity* v angleščini, *chasteté, pudeur* v francoščini in *castità, pudicia, pudore* v italijanščini; v slo-

1 Vprašanja v zvezi z ženo v istrskih mestih so predstavljeni v prispevkih: Mihelič (1978); Mihelič (1997); Mihelič (1999).

venskem jeziku gre pri prevodu teh izrazov za čistost, nedolžnost, krepostnost, sramežljivost.

Izrazi za "čast" v zvezi z ženo

Iezik	Izraz
angleščina	<i>chastity, purity</i>
francoščina	<i>chasteté, pudeur</i>
italijanščina	<i>castità, pudicia, pudore</i>
slovenščina	<i>čistost, nedolžnost, krepostnost, sramežljivost</i>

Nekateri slovarji omenjajo, da gre pri časti za notranjo vrednoto, za **moralno** in ne za **zakonsko** obveznost; zato je morda nenavadno, da je ta prispevek zasnovan na podatkih, ki jih nudijo akti pozitivne zakonodaje, **srednjeveški statuti** istrskih mest **Trsta, Kopra, Izole in Pirana**.² Ti viri odslikavajo željo odredbodajalcev glede vedenskih pravil v mestih, ki zadevajo tudi (ne)častno obnašanje meščanov.

Žensko čast kot etično vrednoto, dostojanstvo in dober glas v smislu krepostnosti in sramežljivosti moremo razčlenjevati iz različnih zornih kotov. Ena plat je **subjektivno dojetanje** lastnega dostojanstva s strani posameznice, ki vpliva na njeno obnašanje in ravnanje, oz. njeno lastno, intimno občutenje odnosa okolja do nje. To plat ženske nravi bi nam razkrili (dnevniški, spominski) zapisi njenih osebnih mnenj, s kakršnimi za obravnavani čas in prostor ne razpolagamo.

Drugo je **objektivni odnos okolja** do žene in vrednotenje njene osebe glede na njen stan in njeno vedenje. Tu moremo razlikovati odnos ožjega okolja (družine) do žene na eni strani in (ne)dostojanstvo oz. (ne)ugled, ki ju uživa v širši javnosti, na drugi.

O ugledu - spoštovanju, ki ga je deležna v **domačem okolju**, je podatkov v pregledanih (in drugih za obravnavani prostor in čas ohranjenih) zapisih malo. Statutarni viri se v reševanje "hišnih" vprašanj načelno ne spuščajo. Tržaški statut je moškimi Tržačanom v njihovem ravnanju z ženami puščal proste roke. Če je Tržačan ženo pretepal, če jo je udaril z orožjem ali brez njega, če je pri tem tekla kri ali ne - take prijave s strani žene ali koga drugega tržaško sodstvo načeloma ni sprejemalo v obravnavo in ni sprožilo postopka proti nasilnemu soprogu (STTS III/1). Pač pa sta bila v Kopru predvidena za take primere posredovanje in presoja o primeru s strani dveh oblastno določenih "dobrih mož" (STKO III/13).

² V pretnes je pritegnjena objava tržaških statinov iz 1421 (STTS); objava obsega drugo in tretjo knjigo statinov iz 1421 (o kazenskem in civilnem pravu), ki sta ohranjeni v izvorniku, vključuje pa tudi povzetke prvo in četrte knjige starejših inaič tržaških statinov (o javnih uslužbencih in o finančni plati mestne uprave). Uporabljeni objava koprskih statinov je STKP, pritegnjena objava izolskih statinov pa STEZ; piranski statini so razčlenjeni po objavi v STPI (za statut iz 1307; pri drugih redakcijah statina je dodana letnica).

V bordelu, nemški lesorez, 15. stoletje.

V javnosti je žena dostojanstvo, ki ji ga je predpisovalo tedanje okolje severozahodnoistrskih mest, mogla zapraviti z lastnim - v očeh javnosti neprimernim - obnašanjem in načinom življenja (preživljanja) ali z za družbo nesprejemljivim (kaznivim) ravnanjem. Včasih je bila žrtev (zunanjih) družabnih okoliščin ali nasilja, v katerih je bila prizadeta njena čast. Utrpela je lahko le vedenjsko žalitev, bila prizadeta s klevetanjem ali pa je bila žrtev fizičnega nasilnega dejanja, ki je okrnilo njen ugled in ji prizadelo moralno škodo.

Vidiki pojma ženska čast

subjektivno dojetje lastnega dostojanstva s strani posameznice	
objektivni odnos okolja do žene in vrednotenje njene osebe	odnos ožjega okolja (družine) do nje
	odnos širše javnosti (družbenega okolja) do nje

Želim se pomuditi le pri zadržanju in ravnanju, ki ga je (moška) javnost predpisovala srednjeveški istrski meščanki glede njenega načina življenja in vedenja oz. ravnanja na eni strani in njenemu okolju v odnosu do nje na drugi.

Prebivalke obravnavanih istrskih mest so bile v primeri z moškimi obravnavane kot omejeno **pravno** sposobne. Če jim že niso odrekli nekaterih pravic - npr. skrbništva za otroke, pa so jim v zvezi z njim postavljali dodatne omejitve, ki jih moškim ni bilo treba izpolnjevati: vdova, ki je pridobila *skrbništvo* nad otrokom, ga je ohranila, dokler je dostojno živela kot vdova (STKP II/55; STIZ II/25; STPI VII/23). Status vdove, ki se je odrekala osebnemu življenju, je bil očitno "časten", njena vnovična poroka pa "nečastna". Tržačanke so smele *pričati* v pravdi, vendar je bilo njihovo pojavljanje v mestni palači nedostojno; če je bilo potrebno pričanje ugledne (*honesti et venerabilis*) žene, so jo izprašali v cerkvi Sv. Petra ali drugje na dostojnem mestu (STTS III/2). Da ženam statuti niso pripisovali enake pravne odgovornosti kot moškim, smemo morda sklepati tudi iz *kazni* za delikte žen: pogosto so bile mulejše od tistih za moške.

Poslovno življenje istrskih meščank je bilo - razen če so bile vdove - omejeno; zanje so ga opravljali očetje, možje ali drugi sorodniki. Verjetno tu ni šlo za vprašanje časti, ampak predvsem za prepričanje, da so moški v poslu sposobnejši od žena. Od družinskega premoženja je žena smela samostojno razpolagati z oblačili, nakitom, moški pa s konji, orožjem in (v Trstu) z denarjem (STTS II/55; STPI VII/9; STIZ II/9).

Srečujemo več **poklicev**, v katerih so se udejele žene, ne da bi ob tem trpel njihov ugled v javnosti. Čaščen poklic, v katerem statuti omenjajo Tržačanko in Koprčanko, je bil *redovnica* (STTS III/58; STKP II/37). Od "dostojnih" načinov pre-

Prešuštni soprog, francoski lesorez, 16. stoletje.

življanja žena se v vseh obravnavanih mestih pojavlja *peka kruha* (STTS I/53, 54; STTS IV/9, 14; STKP II/75, STKP III/43; STIZ III/24; STPI VIII/26, 27). V Kopru so bile žene lastnice mlinov in *mliharice* (STKP I/6, II/98). V Trstu, Kopru in Izoli so nastopale kot *branjevke* na trgu (STTS I/56; STKP II/75; STIZ II/12), v Kopru in Izoli kot *krčmarice* (STKP II/75; STIZ II/12), v Kopru so *prodajale* mleko, grozdje, vino, olje in razno blago na težo, mliharice pa žito in moko (STKP I/30, 31, III/32, 33, I/6). Koprčanke in Pirančanke so bile *solinarke* (STKP I/25, 26; STPI IX/12). Koprski statut omenja *ribiče* "obeh spolov" (STKP III/44, 46). Slovane in Slovanke poenotuje s *kmeti* (*Sclavus vel rusticus utriusque sexus* - STKP IV/26, 35), govori pa tudi o Judu in Judinji ki bi želel(a) v Kopru *posojati* in imeti banko (STKP II/76).

Vsa omenjena mesta poznajo poklic plačane *dékle* (*mercenaria*), v Kopru tudi "*sužnje*" (STKP I/10). Pač pa je že tedaj veljal za nedostojnega poklic *javnih ljubic* (*meretrices publicae*), ki se omenjajo v Trstu in Piranu (STTS III/1, 3; STPI 1332 IX/13). Podobno je veljalo za ženske *zvodnice* (*ruffiana*) v Trstu (STTS III/85). Tržaški statut obravnava *déklo* in javno ljubico kot manjvredni. Javne ljubice imenuje malovredne osebe (*personae viles*). Prekrški nad njimi niso imeli enake teže kot tisti nad uglednimi ljudmi (STTS III/58). Prepoved mučenja z namenom izsiliti priznanje krivde, zanje ni veljala (STTS III/3).

Žena je svoj ugled in čast v javnosti lahko zapravila s svojim ravnanjem, če je bila *kriva* kaznivega dejanja. Od lažjih *moralnih prekrškov*, ki so zadevali čast, je mogla zakriviti zmerjanje in žaljenje. Tržačanka, starejša od 14 let, se ni smela bahati, da se je poročila ali spala z možem proti volji njegovih staršev in skrbnikov (STTS III/59). Težji moralni prekrški deklet in žena so bili skrivna poroka, bigamija, konkubinat in prešuštvo (STTS III/59, 57, 61, dodatek iz 1492 k 61, 62). Za delikt bigamije naj bi Tržačanko sežgali, za konkubinat pa izgnali. Tržačanka ali tujka, ki je bila poročena s Tržačanom, je v primeru, da jo je mož obdolžil prešustva, izgubila imetje v korist moža, njo pa so obglavili (*tali mulieri caput debeat amputari*).

"(Ne)častno" preživljanje, ravnanje žene

način preživljanja	dostojen: obrt, ribolov, prodaja na trgu ipd.
	dostojen, a manj vreden: dékla
	nedostojen: javna ljubica, zvodnica
ravljanje	v skladu z dogovorjenimi/predpisanimi pravili
	lažji moralni prekršek: žalitev, kleveta
	težji moralni delikt: skrivna poroka, bigamija, konkubinat, prešuštvo

"Mačja glasba", lesorez iz Ladje norcev Sebastiana Branta, 1494.

Prebivalke srednjeveških istrskih mest so mogle biti tudi **žrtev nemoralnih, vedenjsko ponižujočih dejanj** in fizičnih zlorab, ki jim jih je prizadelo zunanje okolje in so omadeževale njihovo čast.

Mogle so biti tarča **besednih zlostavljanj**, zmerjanja in žaljenja. Tržaški statut navaja kaznive žaljivke za žene: kurba, sleparka, prasica, krava, oslica, vlačuga (*meretrix, prevediera, fratessa, scropha, vaca, asina, bagassa*, STTS III/31).

Žene so utrpele moralno škodo zaradi **klevetanja**: s stališča prizadete ženske časti je bilo kaznivo, če se je kak Tržačan bahal, da se je brez dovoljenja staršev ali skrbnikov poročil ali občeval z dekletom (STTS III/59).

Včasih so bile žene žrtev **družabnih okoliščin**: v Trstu ni bilo dovoljeno, da bi moški, starejši od 15 let, ob veselici, kjer je bil ples ali kólo, povabil na ples dekle ali ženo. Ob ženskem kólu ni smel nihče kričati ali razgrajati. Žensko čast je prizadel tudi tržaški duhovnik, ki je "izbranki" pel podoknico. Tržaški statut je glede duhovnika predvidel celo možnost, da bi ga podnevi ali ponoči zasačili pri ljubici doma ali da bi si jo pripeljal k sebi na dom (STTS III/77, 33).

Od **fizičnih deliktov**, ki so prizadeli žensko dostojanstvo, vsi pregledani statuti obširno obravnavajo **posilstvo**. Posilstvo nad nedozorelimi dekleti se je v Trstu obravnavalo kot sodomija. Posilstvo odraslih žena pa je bilo različno težek delikt, glede na to, ali je šlo za meščanko (devico, poročeno, vdovo ali redovnico) ali za déklo ali za javno ljubico. Tržaški statut omenja tudi posilstvo Tržačanke, ki bi ga zagrešil duhovnik (STTS III/18, 58, 33). Če je kdo hotel v Piranu ali Izoli posiliti devico, poročeno ali "že pokvarjeno" ženo, mu je višino kazni določil podestat: tudi pri žrtvah posilstva v Izoli in Piranu je imelo žensko dostojanstvo očitno različno težo glede na stan žrtve (STPI II/32; STIZ I/49).

Žena je bila lahko prevarana žrtev **moralne zlorabe** in se je poročila z moškim, ki je bil že poročen. Moškemu, ki je zagrešil biganujo, je v Trstu grozila smrt z obglavljenjem. Izolski statut je za delikt bigamije predvidel denarno kazen (STTS III/57; STIZ I/95).

Kdor je **na silo**, proti volji njenega očeta, skrbnika ali moža **odpeljal** Tržačanko iz tržaškega okoliša, je tvegala glavo; to pa ni veljalo, če je šlo pri dekletu za déklo ali javno ljubico (STTS III/1, 58).

Nespodoben odnos okolja do žene

vedenjsko zlostavljanje	zmerljivka
	kleveta
	družabna nespodobnost
fizično zlostavljanje	posilstvo
	bigamija
	odvedenje brez soglasja

Farške priležnice, nemški lesorez, 16. stoletje.

Posamezna določila statotov imajo morda opraviti z (ne)dostojnim ravnanjem ali pa z običajno prakso, katere **razlogi so nejasni**. Za nekatere delikte je bila za žene predvidena drugačna kazen kot za moške: v Trstu so moškega za delikt bigamije obglavili, ženo pa sežgali (STTS III/57); če je škodljive napitke, s katerimi je želel škodovati drugemu, pripravljaj Izolan ali Pirančan, so ga obesili, ženo pa so za isto dejanje sežgali (STPI II/23; STIZ I/47). Tudi razlog za predpis, da piranske žene ne smejo spremljati marliča v cerkev ali na pokopališče (STPI 1358 X/22), nam ni znan. Le ugibamo lahko, da je ženino spremljanje pogrebne slovesnosti veljalo za nedostojno.

Pretnes pregledanih statotov nudi nekaj **sklepnih spoznanj**, ki jih verjetno smemo posplošiti na širši mediteranski prostor. Srednjeveška družba je bila **patriarhalna**. Pravila glede tega, kaj je zanjo častno in kaj ne, je ženi postavljaj moški. To dejstvo ni razvidno le iz srednjeveških statutarnih predpisov, ampak se je v tradiciji nekaterih jezikov ohranilo do danes v posebnem pomenu besede "čast" v zvezi z ženo.

Korak dalje od tega spoznanja pa je malce izzivalna ugotovitev, da je v opredeljevanju in predpisovanju častnega vedenja žene moški zasledoval potrditev lastnega jaza in ugleda in tistega, kar so si predstavniki "močnejšega" spola omislili kot "častno" zase in za lastno moškost. Skratka - ob pretresu marsikaterega od navedenih kaznivih primerov, v katerih naj bi trpelo dostojanstvo žene, bi ugotovili, da je bilo dejansko prizadeto **samoljubje moškega**.

WOMAN'S HONOUR IN THE TOWNS OF ISTRIA (TRIESTE, KOPER, IZOLA, PIRAN, 14th - 15th CENTURIES)

Darja MIHELIČ

Milko Kos Institute of History of the Scientific and Research Centre of the Slovene Academy of Sciences
and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4

ABSTRACT

In different languages the word "honour" signifies public reputation, reputation of a decent behaviour and personal character. In connection with woman it in some languages means pureness, innocence, virtuousness and modesty.

Woman's honour as an ethical value, dignity and good name can be analysed from a number of aspects. One of them is woman's subjective perception of her own dignity, the other an objective attitude of the environment towards her. Here we can distinguish between the attitude of the immediate environment (family) towards

woman and the (in)dignity or (dis)respect she is enjoying in the broader public. As far as the latter is concerned, we can find a number of data on the mediaeval statutes of the dealt with Istran towns.

Woman could lose her reputation due to her behaviour and the way of life or on account of a committed punishable offence. At times, however, she was a victim of (outer) social circumstances or violence that badly affected her honour.

Compared with men, the female inhabitants of Istran towns were limited in their legal rights. They were indeed allowed to be guardians of children, but only until they lived decently as widows. The Trieste women could testify in lawsuits, but their appearance in the city hall was considered improper.

The business life of Istran female citizens was also limited, so they appeared in certain professions that were considered suitable for them: the Trieste and Koper women, for example, appeared in the role of nuns. As far as the "proper" way of women earning their living is concerned, bread baking appeared in all the dealt with towns. In Koper, women were millers and mill-owners. In Trieste, Koper and Izola they were selling vegetables at the markets, in Koper and Izola they worked as tavern-keepers, in Koper they were selling milk, grapes, wine, oil and other goods by weight, while female millers were selling cereals and flour. The Koper and Piran women also worked as salters at salt pans, and in the Koper statute there is even reference to the fishermen "of both sexes". In it, Slav men and women were made uniform with the farmers, and there is also a word about a Jew and a Jewess who wish to open a loan bank in Koper. All the above mentioned towns knew the profession of a maidservant. The profession of a public mistresses appearing in Trieste in Piran, however, was already at time considered improper, the same as the profession of a female pimp.

Woman lost her reputation in public if found guilty of a punishable offence. As far as minor moral offences are concerned, she could be found guilty of using abusive language as well as of insult and slander, while major offences could be committed with a secret marriage, bigamy, concubinage and adultery.

Honour of the female citizens of Istran towns could be affected by humiliating deeds and physical abuses by their environment: verbal desecration, scolding, insulting and slandering. At times they were victims of unsuitable conduct by men. As far as physical offences that affected woman's honour are concerned, the statutes deal with rape, bigamy and abduction (woman being taken away forcibly against the will of her relatives).

A review of the examined statutes offers the following concluding cognition: the mediaeval society was patriarchal, as the rules about what was honourable for women and what not were stipulated by men.

Key words: ethics, honour, women, Istra, Middle Ages, history of law

VIRI IN LITERATURA

- Mihelič, D.** (1978): Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja. Zgodovinski časopis 32. Ljubljana, 23-36.
- Mihelič, D.** (1997): Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta. Etnolog. Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja 7 (LVIII). Ljubljana, 87-102.
- Mihelič, D.** (1999): Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. Acta Histriae 7. Koper, 329-348.
- STIZ - Morteani, L.** (1888, 1889): Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola. Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria (AMSI) 4. Parenzo, 349-421; AMSI 5. Parenzo, 155-193.
- STKP - Margetić, L.** (1993): Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668. Koper-Rovinj.
- STPI - Franceschi, C. de** (1960): Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358. Monumenti storici. Deputazione di storia patria per le Venezie, n. s. XIV. Padova.
- STTS - Szombathely, M. de** (1935): Statuti di Trieste del 1421. Archeografo Triestino 48 (20, 3. vrsta). Trieste.